

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Довгань Д.О.,

*аспірант кафедри економічної теорії,
ВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна,*

e-mail: dovhandmytro@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7159-3403>

Тіньова економіка – це складне та багатогранне негативне явище, що характерне для будь-яких соціально-економічних систем. Однак, на даний час, у вітчизняній та зарубіжній літературі відсутнє загальноприйняте визначення категорії “тіньова економіка”. Відсутність єдиного трактування вказаного явища не дає можливості чітко визначити її масштаби та структуру. В свою чергу, це ускладнює розробку заходів щодо боротьби з нею.

Дослідженню проблем і визначенню поняття “тіньової економіки” присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, а саме: В. Бородюка, О. Турчинова [5], З. Варналія [6], І. Мазур [10], А. Базилюка, С. Коваленко [3], С. Петренко [11], О. Дяченко [7], В. Засанського [9], Д. Блейдса [4], Е. Фейга [1], Д. Томаса [2] та ін.

Досліджуючи наукові розробки вищезгаданих науковців, можна зробити висновок про те, що вони схоже розуміють суть явища “тіньової економіки”, але по-різному трактують визначення її поняття.

З точки зору кримінального підходу (прихильники – О. Турчинов, В. Бородюк та ін.) явище “тіньової економіки” досліджувалося як вид злочинної діяльності, яка спрямована на незаконне збагачення, ухилення від сплати податків, легалізацію доходів одержаних злочинним шляхом тощо. Зокрема, О. Турчинов та В. Бородюк вважають, що “тіньова економіка” – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства [5, с. 19-23].

З погляду правового підходу (прихильники – А. Базилюк, С. Коваленко та ін.) явище тіньової економіки досліджено як економічні відносини, що деформовані (“спотворені”) та не знаходять відображення в законодавстві. Зокрема, А. Базилюк, С. Коваленко розуміють це як результат порушення рівноваги між суб'єктами держави з приводу створення й розподілу прибутку, що трапилося внаслідок дерегуляції економіки і порушення на цій основі балансу інтересів, а також через недостатність або недосконалість засобів ефективного контролю за чинним законодавством [3].

Моральний підхід (прихильники – І. Мазур, З. Варналій та ін.) дає можливість розглядати тіньову економіку як економічну діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми. Так, І. Мазур трактує “тіньову економіку” як складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але переважно аморальних економічних відносин, що виникають між суб'єктами

економічної діяльності з метою отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [10]. З. Варналій вважає, що “тіньова економіка” – це складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб’єктами економічної діяльності з метою отримання доходу за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [6].

З точки зору інституційного підходу (прихильники – О. Дяченко та ін.) тіньову економіку розглядають як негативний чинник впливу на сталий розвиток суспільства. О. Дяченко прийшов до висновку, що “тіньова економіка” – це багатогранне соціально-економічне явище, що має на меті отримання доходів від нелегальної або неправомірної діяльності, а також ухилення від сплати податків та інших протиправних і аморальних дій, які несуть моральну та фізичну шкоду суспільству [7].

З точки зору економічного підходу (прихильники – С. Петренко, В. Засанський та ін.) явище “тіньової економіки” розглядається як діяльність пов’язана з розподілом та споживанням економічних ресурсів. Так, С. Петренко визначає дане негативне явище, як неконтрольований суспільством процес виробництва, розподілу, обміну і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг [11, с. 40-42]. В. Засанський стверджує, що “тіньова економіка” виступає як сфера діяльності, що пов’язана з відносинами між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання на основі соціального протистояння до головних макроуправлінських механізмів і їх функціонуванням поза управлінським контролем та обліком, з ухиленням оподаткування доходів [9].

За статистичним підходом (прихильники – Д. Блейдс, Е. Фейг, Д. Томас та ін.) дане явище розглядалося як види економічної діяльності, які офіційно не враховані та не відображені в офіційній статистиці. Так, Д. Блейдс вважав, що “тіньова економіка” – це не враховані офіційною статистикою і не контрольовані суспільством виробництво, споживання, обмін і розподіл матеріальних ресурсів, грошових коштів, різних благ [4, с. 23]. В свою чергу, Е. Фейг [1, с. 185] і Д. Томас [2, с. 387] у своїх працях стверджували, що “тіньова економіка” – це вся економічна діяльність, яка з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту.

Окрім цього, згідно Енциклопедії Національної академії державного управління при Президентові України [8] поняття “тіньова економіка” найчастіше застосовується для описання економічних процесів, що, як правило, не асоціюються з офіційною або легальною діяльністю, найбільш поширені тлумачення цього складного та багатопланового явища такі:

- економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами і спрямована на одержання доходу шляхом порушення чинного законодавства;

– економічна діяльність, яка здійснюється неофіційно, за межами правового поля або з порушенням законодавства і від якої держава не одержує податкових надходжень;

– економічна діяльність, що здійснюється в рамках закону, але не реєструється державними органами;

– діяльність, яка в основі є кримінальною і охоплює незаконні види діяльності, а також діяльність, що є легальною, але здійснюється методами, що перебувають поза законом [8, с. 659-660].

Також, в перебігу аналізу нормативно-правового поля України встановлено, що в національному законодавстві відсутнє чітке визначення поняття “тіньової економіки”, а також не існує систематизованого правового акту у сфері боротьби з вказаним негативним явищем.

Таким чином, багатогранність вищенаведених думок говорить про те, що в подальшому необхідно проводити дослідження явища “тіньової економіки”. Зокрема, метою заходів має бути пошук визначення поняття “тіньової економіки”, яке б найповніше описувало дане негативне явище.

Список використаних джерел:

1. Feige Edgard L. (1990). *Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach*, *World Development*, 18. – № 7. – P. 990.
2. Thomas J. *Quantifying the black economy: «measurement without theory» yet again?* / J. Thomas // *The Economic journal*. – 1999. – №109 (June). – P. 381–389.
3. Базиліук А. В. *Тіньова економіка в Україні [Текст] : [монографія] / А. В. Базиліук, С. О. Коваленко. — К. : НДЕІ Мінекономіки України, 1998. — 206 с.*
4. Блейдс Д. *Теневая экономика и национальные счета / Экономический обзор стран ОЭСР. Публикация ОЭСР. 1982. — 123 с.*
5. Бородюк В. *Оцінка масштабів тіньової економіки та її вплив на динаміку макроекономічних показників / В. Бородюк, О. Турчинов, Т. Приходько // Економіка України. — 1996. — № 11.*
6. Варналій З. С. *Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / З. С. Варналій. — К. : НІСД, 2006. — 576 с.*
7. Дяченко О. *Формування теоретичних підходів до визначення тіньової економіки як економічної категорії / О. П. Дяченко // Інвестиції: практика та досвід. - 2017. - № 20. - С. 82-86.*
8. *Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. — К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. — 2011. — 748 с.*
9. Засанський В. В. *Механізми управління детінізацією економіки України у трансформаційний період: Дис. д-ра екон. наук: 08.02.03 — К., 2004.*
10. Мазур І. І. *Детінізація економіки України: теорія та практика [Текст] : [монографія] / І. І. Мазур. — К. : ВПЦ “Київський ун-т”, 2006. — 239 с.*
11. Петренко С. *Теневая экономика: причины появления и влияние на легализованный сектор экономики / С. Петренко // Вестник бухгалтера и аудитора Украины [Текст]. — 2004. — № 3.*